

Žrtve sukoba na Jelačićevom trgu 5. prosinca 1918.

MISLAV GABELICA
Zagreb, Republika Hrvatska

Na osnovu raspoloživih arhivskih izvora, objavljene građe, tiska i literature autor je pokušao utvrditi ukupan broj i identitet osoba koje su poginule 5. prosinca 1918. tijekom oružanog sukoba na zagrebačkog Jelačićevu trgu. Tom prilikom došlo je do sukoba hrvatskih pripadnika bivše austro-ugarske vojske sa snagama Narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca. Ovaj sukob, iako i danas nepotpuno objašnjen, uzima se kao prvi vidljivi znak neslaganja dijela hrvatske javnosti s nastankom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca

Ključne riječi: prosinačke žrtve, Država Srba, Hrvata i Slovenaca, hrvatsko-srpski odnosi, 1918.

Uvod

Unatoč raspadu Jugoslavije i privremenom porazu jugoslavenske ideologije, hrvatski nacionalni korpus i nadalje njeguje dva oštro suprotstavljena sustava vrijednosti. Ključna točka raskola u ovom razdoblju hrvatske povijesti, koji seže od stvaranja građanskog društva u 19. stoljeću jest odnos prema srpskom pitanju. S jedne strane njeguje se tradicija kompromisa između velikosrpskih apetita i potrebe za očuvanjem i stvaranjem hrvatskog životnog prostora, a s druge strane njeguju se simboli, tradicija i veličine hrvatskog beskompromisnog nacionalizma, politički potezi i događaji koji su vodili stvaranju nacionalne države, te žrtve koje su tomu prinesene. Sukob između paravojskih snaga vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (NV SHS), zagrebačke Narodne straže, te dijela redovnih vojnih snaga iste vlade, Narodne vojske Slovenaca, Hrvata i Srba, odnosno 25. i 53. pješačke pukovnije, koji se dogodio 5. prosinca 1918. na Jelačićevu trgu u Zagrebu, jedan je od događaja koji je u slobodnoj percepciji hrvatskih nacionalista postao jasni izraz želje hrvatskog naroda za državnom nezavisnošću. Suprotna strana u istom je događaju blagonaklono otkrila neizbježne porođajne muke mlade jugoslavenske države, zakulisne igre vanjskog neprijatelja ili socijalnu pozadinu sukoba. Međutim, ostale su znanstveno neobjašnjene osnovne činjenice događaja. Nije poznat točan motiv sukoba, njegov

tijek i vrijeme. Ovim radom pokušat ću utvrditi broj ųrtava, koji će tek malo rasvijetliti osnovne činjenice. Dosadašnji prikazi o tome različito govore. Rudolf Horvat, Vladimir Geiger i Hrvoje Matković spominju 13 poginulih, a petnaesticu Srđan Budisavljević, Bogdan Krizman i Tomislav Zorko. Franjo Tuđman ih je prebrojio 16, a Josip Horvat dvadesetak.

Okolnosti

Primicanjem poraza Centralnih sila u Prvom svjetskom ratu, sve slovenske i srpske, te gotovo sve hrvatske političke stranke s područja Austro-Ugarske Monarhije, osim frankovaca, stale su na poziciju razbijanja Monarhije i bezuvjetnog ujedinjenja troimenog, a jedinstvenog naroda, Slovenaca, Hrvata i Srba, u zajedničku državu na čitavom etničkom području. Na tom programu stranke se, u sklopu austrijskog dijela monarhije, počinju udruživati već u ljeto 1918. godine da bi u listopadu 1918. godine bila stvorena središnja organizacija Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba za sve pokrajine Austro-Ugarske monarhije naseljene hrvatskim, slovenskim i srpskim stanovništvom, sa sjedištem u Zagrebu.¹ Ova nacionalno-ideološki jedinstvena organizacija preuzima vođenje narodne politike u smjeru stvaranja Jugoslavije, te stvara paralelnu strukturu vlasti, mjesne odbore NV SHS i narodne straže, a legalizacijom i centralnu vladu, te pokrajinske vlade. Legitimitet za to dobiva manifestom cara Karla od 16. listopada 1918.,² te odlukom Hrvatskog sabora, koji 29. listopada prekida sve državnoopravne poslove s Ugarskom i Austrijom, te izražava namjeru stupiti u državnu zajednicu Slovenaca, Hrvata i Srba na čitavom etničkom području, za što ovlasti, vrhovnu vlast, predaje Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba.³ Mjesni odbori Narodnog vijeća i narodne straže u novoformiranoj državnoj strukturi postali su oruđe centralne vlade u kontroli rada pokrajinskih vlada i čitavog političkog života u zemlji.

Narodna straža bila je "stranačka", revolucionarna vojska Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba. Zagrebačka narodna straža organizirana je 27. listopada 1918., prilikom pripreme sjednice Hrvatskog sabora koja je trebala proglasiti prekid svih državnoopravnih veza Hrvatske s Austro-Ugarskom, te legalizaciju NVSHS kao vrhovne vlasti u njoj. Okupila je akademsku gardu i dobrovoljce prijavljene preko hrvatskog i srpskog sokolskog društva. Naknadno joj se na raspolaganje stavio i odred mornara mornarice Narodne vojske Slovenaca, Hrvata i Srba. Ovlaсти nad njom imalo je povjereništvo za javni red i sigurnost u Zagrebu, pod ravnanjem Grge Anđelinovića. Njezin zapovjednik bio je Lav Mazzura.⁴

¹ Ferdo ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine SHS*, Zagreb 1920., 171.-176.

² Isto, 176.-177.

³ Isto, 189.-210.

⁴ Dragoslav JANKOVIĆ, Bogdan KRIZMAN, *Građa o stvaranju jugoslavenske države*, Beograd 1964., 291.-292.; Srđan BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje Države Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb 1958., 176.; Tomislav ZORKO, "Narodna straža Narodnog vijeća SHS za grad Zagreb", *Historijski zbornik*, 54 (2001), 77.-100.

Narodna vojska Slovenaca, Hrvata i Srba ustrojena je 1. studenog 1918. Ustrojem nisu stvarane nove postrojbe nego su zadržane dotadašnje domobranske i carsko-kraljevske, čija su se zapovjedna mjesta nalazila na teritoriju države Slovenaca, Hrvata i Srba. Mobilizacija je provedena 2. studenoga. Mobilizirani vojnici Narodne vojske, dotad pripadnici postrojbi čija su se zapovjedna mjesta našla izvan državnih granica ili na područjima koja je okupirala talijanska vojska, pristupali su najbližim zapovjednim mjestima u zemlji. Zagrebačke pješačke pukovnije, 25. i 53., svečano su prisegnule vladi Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba 6. studenoga, no stalnim priljevom povratnika s ratišta u svoja matična zapovjedna mjesta, te vojnika čija su se zapovjedna mjesta nalazila na okupiranom području ili izvan državnih granica, velik broj nije nikad prisegnuo novoj vladi. Ipak, vladino stajalište bilo je da i takvi vojnici duguju lojalnost vladi, samim tim što su državljani države koja propisuje opću vojnu obvezu.⁵

Primirjem od 2. studenoga 1918. Vrhovno vojno zapovjedništvo austro-ugarske vojske prepustilo je Talijanima okupaciju područja obećanih Londonskim ugovorom.⁶ Unatoč prosvjedima Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, Talijani su krenuli po obećano. Dijelom zbog talijanskih posezanja, a dijelom i zbog dominantne želje u Narodnom vijeću da se ubrza stapanje prostora pod istom vlašću, takozvane države Slovenaca, Hrvata i Srba, s kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom u zajedničku državu, 4. studenog Zagreb je zamolio pomoć srpske vojske, na što su u zemlju počeli ulaziti srbijanski odredi.⁷ Ubrzo su se Velika narodna skupština Vojvodine te pojedini mjesni odbori Narodnog vijeća u istočnoj Slavoniji, Bosni i Hercegovini te Dalmaciji, izvan službenog dopuštenja Zagreba, samostalno priključili Kraljevini Srbiji, a bosansko-hercegovačka i dalmatinska vlada prijetnjom o samostalnom priključenju pritisnule su središnju vladu u Zagrebu da ubrza pregovore o sjedinjenju u zajedničku državu. Zaključak središnjeg odbora Narodnog vijeća pretpostavio je sjedinjenje sporazumom delegacije Narodnog vijeća sa srpskom vladom i predstavnicima svih srpskih i crnogorskih stranaka, pod uvjetom da tek Ustavotvorna skupština treba odrediti formu buduće države, monarhiju ili republiku, te njezino unutrašnji ustroj.⁸ Međutim, delegacija je 1. prosinca 1918., u izravnim pregovorima s prestolonasljednikom Aleksandrom, unaprijed pristala na priznanje vrhovne vlasti dinastije Karađorđevića, te centralistički ustroj države.⁹

Izvjesno je da je 5. prosinca 1918. godine dio momčadi zagrebačkih pukovnija i skupina civila krenula demonstrirati, naoružani puškama i strojnicama. Znanstveno je neobjašnjeno jesu li demonstrirali protiv prove-

⁵ Hrvatski državni arhiv, Narodno vijeće Srba, Hrvata i Slovenaca (dalje: HDA, NV SHS), kutija 19, Opći vjesnik naredaba br.1 od 1.11.1918.; D. JANKOVIĆ, B. KRIZMAN, n. dj., 457.; *Obzor* (Zagreb), 7. 11. 1918.

⁶ F. ŠIŠIĆ, n. dj., 221.-224

⁷ Isto, 228.-229.

⁸ Isto, 256., 275.

⁹ Isto, 280.-283.

denog ujedinjenja, protiv načina na koji je ujedinjenje provedeno, jesu li ih iskoristile talijanske tajne sluųbe ili je riječ o socijalnom buntu izazvanom općom anarhijom i neimaųtinom u zemlji. Znajući za vladinu protumjeru, demonstranti su oko 14 sati, s čime se slaųe većina izvora, stupili na Jelačićev trg, gdje su ih, također naoruųani puųkama i strojnicama, dočekali odredi Narodne straųe, zaklonjeni u zgradama oko trga. Međusobno puųkaranje poćelo je tek nakon neuspjelih pregovora, a potrajalo je do 15 sati. Ovo temeljim na podacima Knjige umrlih 1912. - 1918, te Matične knjige za 1918. Zakladne bolnice milosrdne braće, koje su popisivale umrle, ranjene i bolesne, primljene i lijećene u Zakladnoj bolnici navedenih godina. Bolničke knjige za sve poginule na licu mjesta u "danaųnjoj revoluciji", njih jedanaesticu, spominju da su preminuli u 15 sati. Sljedeća ųrtva, Viktor Kolombar, dovedena je u bolnicu ranjena, a preminula je dva sata kasnije, u 17 sati.¹⁰ Vlada je incident iskoristila da ubrza utapanje podrućja pod vlašću Narodnog vijeća u Kraljevinu SHS, no istovremeno je stvoren kult prosinračkih ųrtava, koji će u obje Jugoslavije simbolizirati ųelju hrvatskog naroda za drųavnom nezavisnošću.

Broj ųrtava

Trinaesticu poginulih spominju dva izvora, sluųbeni izvjeųtaj vlade Narodnog vijeća SHS, objavljen 6. prosinca u zagrebaćkim listovima *Obzoru*, *Novom vremenu*, *Hrvatskoj drųavi* i *Novostima*, te dopis delegata Vrhovne komande srpske vojske pri vladi NVSHS, Dušana Simovića, svojim nadređenima, poslan 5. prosinca 1918. Vladin izvjeųtaj identificira sedmoricu poginulih, petoricu vojnika: Miroslava Svobodu, Josipa Lubinskog, Nikolu Ivšu, Sulejmana Ulemovića i Rudolfa Sišeja, te dvojicu civila: Viktora Kolombara i Marcela Tićka. Četvoricu vojnika i dvoje civila ne uspijeva. Isti izvjeųtaj identificira svu desetoricu ranjenih vojnika i sedmoricu ranjenih civila, kojima ne navodi zanimanja. Uspoređujući ovaj izvor s ostalim izvorima u njemu nalazim pregrųt pogreųaka u navođenju osobnih podataka, imena, prezimena i zanimanja stradalih. Tako je Sulejman Ulemović u svim drugim izvorima Kulenović i po zanimanju je posjednik, dakle civil. Rudolf Sišej u drugim je izvorima ili Rudolf Cizej ili je pravilno identificiran kao Ferdo Veršec, konobar, civil. Ranjeni Stanko Đukanec stvarno se prezivao ųćukanec, ranjeni Cerinić Kirinić itd. Zato ovaj izvor drųim vrlo nepouzdanim. Ovo napominjem zato ųto on ipak daje jednu zanimljivu obavijest, u koju je zbog takve prirode izvora teųko povjerovati.

Naime, i Knjiga umrlih Zakladne bolnice i Knjiga mrtvozorstva potvrđuju da je na sam dan sukoba, 5. prosinca, kad je i pripreman tisak za sljedeći dan, zaista preminulo trinaestero ljudi, i to Mijo Kovačić, Mato Gaųparović, prvo upisan kao nepoznat vodnik, Stjepan Jureša, prvo upisan kao nepoznat muųkarac, Marcel Tićak, Dragutin Kostelac, Sulejman Kulenović, Josip Lupinski, Miroslav Svoboda, Ferdo Veršec, prvo upisan kao Rudolf Cizej,

¹⁰ Drųavni arhiv u Zagrebu (dalje: DAZ), Zakladna bolnica milosrdne braće.

Nikola Ivša i NN, nepoznat muškarac, u 15 sati, zatim Viktor Kolombar u 17 sati, te Stanko Šćukanec u 22 sata. Vladin izvještaj objavljen u tisku od 6. prosinca izgleda da je pisan između 17 sati, jer je na popisu poginulih i Viktor Kolombar, te 22 sata, jer se Stanko Šćukanec, odnosno Stanko Đukanec, nalazi na popisu ranjenih. Otkud onda trinaestorica poginulih do 22 sata, odnosno tko je četrnaesti poginuli 5. prosinca? Ako nije samo još jedna u nizu pogrešaka vladina izvješća, možda bi se rješenje moglo naći u drugom izvoru koji spominje trinaesticu mrtvih.

Simović u dopisu Vrhovnoj komandi srpske vojske javlja o neredima na Trgu, te ponavlja brojku od trinaestero mrtvih. Međutim, on napominje da je u sukobu poginuo i jedan srbijanski vojnik iz 25. puka, koji se tamo zatekao.¹¹ Iz samog teksta, doduše nategnuto, dalo bi se naslutiti da je taj vojnik izostavljen iz ukupnog broja mrtvih, da je spomenut posebno, dakle da je on četrnaesta žrtva. Za prikrivanje identiteta srbijanskog vojnika ili njegova potpunog izostanka iz bilo kakve evidencije, bilo je razloga. Prvoprosinjačkim aktom ujedinjenja Kraljevina Srbija postigla je diplomatsku pobjedu. Nauštrb hrvatskim nacionalistima, frankovcima, stvorena je Jugoslavija, nauštrb republikancima kraljevina, a nauštrb federalistima centralistički ustrojena država. Delegacija Narodnog vijeća prestolonasljedniku Aleksandru odrekla se i zahtjeva da odluku o konačnom uređenju države ima donijeti Ustavotvorna skupština dvotrećinskom većinom glasova.¹² Time je ojačala hrvatska opozicija pa srbijanskoj politici nikako nije bilo u interesu neoprezno se miješati u unutarhrvatski sukob, iako je bilo jasno na čijoj su strani njezine simpatije. Zato je poginulog srbijanskog vojnika trebalo ili skriti kao neidentificiranu žrtvu, ili ga potpuno prešutjeti, izostaviti

¹¹ Neki navode da je raspadom Austro-Ugarske dio srbijanskih ratnih zarobljenika u Zagrebu, na molbu Narodnog vijeća SHS, ustrojen u takozvani "Srpski odred" od jednog divizionartiljerije, eskadrona konjice i pješadijskog puka, kasnije nazvanog 25., pod zapovjedništvom potpukovnika Borisava Subotića. Tako bi ovaj poginuli srbijanski vojnik bio bivši ratni zarobljenik, koji se nakon rata stavio na raspolaganje vladi Narodnog vijeća SHS. Usp.: B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, Zagreb 1989., 338. Međutim, drugi izvori govore o osnivanju osnivanju Srpskog odreda pod zapovjedništvom satnika Milana Mašića, a ne Borisava Subotića. Svećenik Dušan Subotić bio je vojni dušebrižnik tog odreda. Ovaj odred trebao se smjestiti "u stališ i opskrbu" u Filipovićevoj vojarni, gdje je bilo sjedište 53. pješačke pukovnije. Usp.: HDA, NV SHS, kut. 19, Opći vjesnik naredaba broj 1. Zato smatram da je Krizman pogriješio, te da tzv. Srpski odred nije tvorio 25., nego 53. pješački puk. Ipak, 25. pješadijski puk, ili pukovnija sastavljena od srbijanske vojske je postojao. Usporediti: "Razbojnički napad", *Obzor* (Zagreb), 29. 12. 1918. Mislim da je to mogao biti bilo koji odred srbijanske vojske pristigao u Zagreb nakon rata, koji je ili izvorno nosio taj redni broj, ili je pridodan u stalež i opskrbu 25. pješačkoj pukovniji Narodne vojske SHS. Na suđenju Jaroušu i drugovima za zločin pobune od 5. prosinca, svjedok Heruc spominje četiri bataljuna srbijanske vojske u Zagrebu. Usporediti *Obzor* (Zagreb), 29. 12. 1918. U istoj raspravi svjedok Anđelinović spominje zapovjedništvo 4. srbijanskog puka u Zagrebu. B. KRIZMAN, n. dj., 372. Krajem studenog u Zagreb je ušao 3. bataljun 7. puka srbijanske vojske. S. BUDISAVLJEVIĆ, n. dj., 372. U zagrebačkoj Vojnoj bolnici liječeni su vojnici 9. srpskog puka. "Umrli vojnici", *Obzor* (Zagreb), 12. 12. 1918.

¹² Ferdo ČULINOVIĆ, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja*, Zagreb 1959., 202.-220.

s bilo kakvog popisa. Manipulacija istinom bila je to lakša što je na prijedlog povjereništva za unutrašnje poslove Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, Središnji odbor Narodnog vijeća već 5. prosinca odobrio preventivnu cenzuru tiska. Tom prilikom obustavljeno je izlaženje posljednjeg oporbenog lista, glasila Hrvatske pučke seljačke stranke, *Doma*, a otisci ostalih listova morali su se sat vremena prije razdvajanja dati na uvid nadležnom tijelu, kako bi se provjerila pravovjernost teksta.¹³

Ako je navedeni srbijanski vojnik zbog spomenutih razloga zaobišao proceduru, te nije dopremljen u mrtvačnicu bolnice Milosrdne braće, gdje su smješteni svi poginuli i gdje je 7. i 8. prosinca obavljena obdukcija,¹⁴ pa nije upisan u njihovu Knjigu umrlih ni Matičnu knjigu u koju su, među 21 ranjenim upisana i dvojica drugih srbijanskih vojnika, ozlijeđenih 5. prosinca i puštenih kao izliječeni,¹⁵ onda njegovo truplo treba tražiti u popisima drugih ustanova. Međutim, njega nema ni u popisu preminulih Bolnice sestara milosrdnica, ni u općem popisu Knjige mrtvozorstva, koji je popisivao preminule u svojim domovima. U *Obzoru* od 8., 12. i 21. prosinca, u rubrici "Umrli vojnici", navedeno je nekoliko srbijanskih vojnika preminulih u Vojnoj bolnici u Vlaškoj. Nažalost, navedeni su kao pripadnici ili 9. pukovnije ili neimenovanih pukovnija, pa ih ne mogu dovesti u vezu s događajem na Trgu. Uz to, izgleda da je tih mjeseci među srbijanskim vojnicima harala smrtonosna španjolska gripa u tolikoj mjeri da se razmišljalo da se za njih uredi gradska škola u Draškovićevoj ulici.¹⁶ Fond Vojne bolnice ne postoji, pa mi tog vojnika preostaje potražiti među neidentificiranim, a objavljenim žrtvama krvoprolića.

Podatak o petnaestorici poginulih iznosi zagrebački tisak od 8. prosinca, dokumenti sudske medicine, optužnica vojnog odvjetnika, te osuda vojnog suda u slučaju protiv Jaroša i drugova zbog zločina pobune od 5. prosinca. Osim dva dana prije navedenih Tička, Kolombara, Ulemovića (Kulenovića), Ivše, Lubinskog, Svobode i Sišeja (Cizeja, Veršeca), *Obzor* 8. prosinca spominje još vojnike s ranijeg popisa ranjenih, Šćukanca i Juričića, čime je broj poginulih sveden na petnaesticu. U istom tekstu identificirano je i dvoje civila iz ranijeg popisa poginulih, Dragutin Kostelac i Mijo Kovačić. Osim njih navedeno je i ime poginulog pripadnika 53. pješačke pukovnije Mije Staničara. Može se činiti da je Staničar jedan od četiriju neidentificirana poginula vojnika iz ranijega *Obzorova* izvještaja, posebno zato što su u ovom novom izvještaju ostala neidentificirana još trojica vojnika. Međutim, prema podacima Knjige mrtvozorstva i Knjige umrlih Zakladne bolnice,

¹³ D. JANKOVIĆ, B. KRIZMAN, n.dj., 691.-692.; "Proglas na građanstvo", *Obzor* (Zagreb), 7. 12. 1918.; "Naredba predsjedništva NV SHS o tiskovnom redarstvenom nadzoru", *Narodne novine* (Zagreb), 11. 12. 1918. Frankovačka *Hrvatska* zabranjena je još 4. prosinca 1918, nevezano za isti slučaj.

¹⁴ HDA, Vojni sud Narodnog vijeća SHS, dok. 67, Molba Vojnog odvjetnika Vojnom sudu da organizira sudsko "paranje lješina", 6.prosinac 1918.

¹⁵ DAZ, Zakladna bolnica milosrdne braće, Matična knjiga za 1918.

¹⁶ HDA, NV SHS, Film Z-96, dok. 313.

Mijo Staničar preminuo je u 9 sati ujutro, 6. prosinca, dakle nije mogao biti naveden kao neidentificirani poginuli vojnik u *Obzorovom* izvještaju koji se pripremao 5., a izašao 6. prosinca. Ako je troje ranjenih sa starog *Obzorovoga* popisa uvršteno u popis poginulih u novom izvještaju, Šćukanec koji je preminuo 5. prosinca u 22 sata, Ante Juričić preminuo 6. prosinca u 4 ujutro, a Staničar 6. prosinca u 9, onda je ili *Obzor* od 6. prosinca mogao znati za samo 12 žrtava, pa mu se potkrala još jedna u nizu pogreška, ili je jedna žrtva skrivena. Dodatni problem je što se Mijo Staničar u *Obzorovu* izvještaju od 6. prosinca ne nalazi ni na popisu ranjenih, jedino ako nije riječ o ranjenom pripadniku 53. pješačke pukovnije, Đuri Kaničaru.

Vojni odvjetnik 6. prosinca odredio je sudske vještake i zamolio ih da obave obdukciju nad petnaesticom mrtvih u mrtvačnici Bolnice milosrdne braće, trinaesticom identificiranih i dvojicom nepoznatih.¹⁷ Ako ovaj popis usporedimo s drugim *Obzorovim* popisom, objavljenim 8. prosinca, na njemu nedostaju Miroslav Svoboda, Rudolf Cizej i jedan neidentificirani vojnik, a dodani su Mato Gašparović, Ferdo Veršec i Stjepan Jureša. Pokraj imena Ferde Veršeca, na dokumentu 148 dodano je "falso Cizej", čime je riješen jedan identitet. Pokraj imena Mate Gašparovića na istom je dokumentu također dopisana napomena koja upućuje da je Gašparović pridodan oružničkom krilu u Ogulinu, po čemu ga je jedan od svjedoka na suđenju Jaroušu i drugovima, natporučnik Dragutin Svoboda i identificirao.¹⁸ Gašparović je u Knjigu mrtvozorstva prvo upisan kao "nepoznat vodnik i nepoznat muškarac", poginuo na licu mjesta u sukobu na Trgu, da bi naknadno bio upisan pod svojim imenom. U Knjizi umrlih Bolnice milosrdne braće Gašparović je također upisan tek nakon što je prekrivena napomena NN-nepoznat. On je, dakle, jedna od triju neidentificiranih osoba s drugoga *Obzorova* popisa poginulih. Drugi je mesarski pomoćnik Stjepan Jureša, također naknadno identificiran i u Knjizi umrlih Bolnice milosrdne braće i u Knjizi mrtvozorstva, poginuo 5. prosinca u 15 sati, na licu mjesta.

No što je s Miroslavom Svobodom, zašto ga nema u zapisniku sudske medicine, kad je u zagrebačkom tisku već 6. prosinca naveden kao poginuo i bez problema, ikakvih napomena, proveden kroz Knjigu umrlih Zakladne bolnice i Knjigu mrtvozorstva, kao preminuo u sukobu 5. prosinca, na licu mjesta? Jedan od dvojice neidentificiranih vojnika iz zapisnika sa sudske medicine, kose duge 20 centimetara, poginuo je 5. prosinca zbog ranjavanja u prsa. Grobna knjiga gradskoga groblja Mirogoja navodi da je 9. prosinca, u grobnici broj 57 grobnog polja 50 pokopan nepoznat muškarac duge kose, ranjen u prsa. Ova osoba u Grobnu je knjigu naknadno upisana kao

¹⁷ HDA, Vojni sud Narodnog vijeća SHS, dokumenti 67. i 148. Ovi dokumenti u spisu Vojnog suda nepotrebno su razdvojeni. Dokument 67, napisan pisaćim strojem na crvenom papiru, određuje vještake i moli ih da obave obdukciju na "gore navedenim tijelima". Dokument 148 rukopisom je sastavljen popis petnaestorice poginulih i trinaestorice ranjenih, napisan na crvenom papiru. Očito se odnosi na upute dokumenta 67.

¹⁸ HDA, Vojni sud Narodnog vijeća SHS, dok. 82, Dopis Vojnog redarstva Vojnom odvjetniku.

Miroslav Svoboda.¹⁹ Ostaje upitno zašto vojna tijela do 8. prosinca nisu prihvaćali Svobodin identitet, te zašto je 9. prosinca ukopan kao nepoznat.

Drugi od dvojice neidentificiranih vojnika iz zapisnika sudske medicine poginuo je 5. prosinca zbog ranjavanja u lijevo oko. Grobna knjiga navodi da je 9. prosinca u grobnici 61 grobnog polja 50 ukopan nepoznat muškarac, prostrijeljen kroz lijevo oko. Knjiga umrlih Bolnice milosrdne braće navodi da je 5. prosinca u mrtvačnicu doveden ustrijeljen nepoznat, dvadesetčetverogodišnji vojnik, poginuo prigodom "današnje revolucije". Knjiga mrtvozorstva među imenima žrtava krvoprolića navodi da je 5. prosinca u 15 sati preminuo i nepoznat muškarac. Gradsko poglavarstvo, na molbu društva "Hrvatska žena" 1941. godine dopušta prijenos ostataka hrvatskih žrtava, poginulih 5. prosinca, u zajedničku grobnicu na Mirogoju, među drugima i ostatke nepoznate osobe.²⁰ Na nadgrobnoj ploči skupne grobnice na Mirogoju, grobnom polju 91, među imenima žrtava palih 5. prosinca 1918., nalazi se uklesano i "Nepoznat". Tek ga Rudolf Horvat 1942., pozivajući se na usmeno svjedočenje anonimnog hrvatskog vojnika, sudionika petoprosinjske pobune, identificira kao Sentmartonia.²¹ Podčasnik 53. pješačke pukovnije Vaso Narančić u istrazi vojnog redarstva zbog događaja od 5. prosinca dao je iskaz da je čuo da je na Trgu ubijen i razvodnik Rudolf Sentmartoni.²² Međutim, Narančić je isto tako čuo da je na Trgu ubijen i vodnik Ivan Perčić, no taj je, živ i zdrav, mjesec dana kasnije osuđen na šest godina robije. Rudolfa Sentmartonia mnogi su svjedoci krivili da je bio kolovođa bune, vidjeli su ga kako kritičnog dana buni vojsku i znali su tko je, te bi bilo čudno da takva osoba ostane neidentificirana. To što nije uhićen, optužen i izveden pred sud može se bilo kako objasniti, pa i bijegom. U bijegu su bili i narednik Martin Murk, jedan civil "malog, špicastog, grbavog nosa", te jedan desetnik 6. topničke pukovnije, osumnjičeni za poticanje bune.²³ Zato Horvatovu identifikaciju nepoznatog vojnika držim neispravnom. Vjerojatnije bi bilo da je tu riječ o srbijanskom vojniku kojeg nikomu nije bilo u interesu identificirati, za čiju se sudbinu nitko nije zanimalo i koji je, ironijom sudbine, 1941. pokopan u zajedničku grobnicu hrvatskih mučenika, poginulih 5. prosinca 1918.

Ovim broj mrtvih nije zaključen. Spomenuti dokument Vojnog odvjetnika, broj 148, spominje i trinaestoricu ranjenih. Zapisnik o sudskom očevidu vještaka povodom vojne pobune, obavljen 7. prosinca u Bolnici milosrdne braće, osobito teškim opisuje stanje nepoznatoga muškarca bez svijesti, s "8 centimetara dugom ranom na tjemenu, koja prodire do u mozak, koji prolabira", curi. Mišljenje je sudskog vještaka da je rana smrtonosna. Knjiga

¹⁹ DAZ, Grobna knjiga, 2. razred, katolici, grobno polje 50. Na ovom grobnom polju, o gradskom trošku, pokopano je 14 žrtava krvoprolića od 5. prosinca. Vjekoslav Kirinić naknadno je premješten s toga grobnog polja.

²⁰ DAZ, Hrvatska žena, dokument gradskog poglavarstva br. 103.673-IV/1-7, 1941.

²¹ Rudolf HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb 1942., 56.

²² HDA, Vojni sud Narodnog vijeća SHS, dok. 44.

²³ B.KRIZMAN, n. dj., 374.

mrtvozorstva navodi da je 15. prosinca u Bolnici milosrdne braće preminuo vojnik Andro Martinko, s dijagnozom "capitis cum prolaps celebri". Knjiga umrlih potvrđuje da je vojnik Andro Martinko 17. prosinca ukopan na grobnom polju 50, u grobnicu 61, istu onu u koju je 9. prosinca ukopan nepoznat, neidentificiran muškarac.²⁴

Ozljeda letalačkog satnika Vjekoslava Kirinića također je opisana kao teška, pa liječnik preporučuje mjesec dana liječenja. Matična knjiga Bolnice milosrdne braće navodi da je ozlijeđeni Vjekoslav Kirinić 13. prosinca napustio liječenje, uz poboljšano stanje. Grobna knjiga spominje da je Kirinić preminuo od sepse, te da je 19. prosinca pokopan u grobnicu broj 62, grobnog polja 50. Tijelo mu je 7. kolovoza 1919. preneseno u grobnicu broj 15, grobnog polja 85, uz obitelj.

Teško ranjenom Milošu Kukiću, hrvatskom vojniku 53. pukovnije, liječnici su predvidjeli mjesec i pol dana oporavka. Preminuo je 25. prosinca u Bolnici milosrdne braće, od upale pluća i porebrice. Ukopan je 27. prosinca u grobnicu 63, grobnog polja 50. Njegovu smrt objavio je i zagrebački tisak. Uz dostupne izvore njime je broj poginulih u petoprosinjačkom krvoproliću zaključen na 18.

Ako zanemarimo zagonetnog srbijanskog vojnika, koji je mogao poginuti kao protivnik hrvatskih vojnika, pa ga je, da se oduzme nacionalna dimenzija sukoba, trebalo sakriti; koji se mogao sasvim slučajno zateći u sukobu, kako daje naslutiti Simovićev dopis Vrhovnoj komandi srpske vojske; ali koji je i kao naknadno priključeni dio 25. pješačke pukovnije mogao poginuti na strani hrvatskih pukovnića, što bi oduzelo nacionalnu dimenziju ovom sukobu, Marcel Tićak i Mijo Kovačić jedine su žrtve poginule na strani Narodne straže.²⁵ Kao takvi pokopani su na Mirogoju uz državne počasti. Trinaestorica poginulih, Kolombar, Kostelac, Stanićar, Šćukanec, Lupinski, Svoboda, Ivša, Gašparović, Veršec, Martinko, Kukić, "Nepoznat" i Kirinić, pokopani su o gradskom trošku na Mirogoju, grobnom polju 50, s tim da je Vjekoslav Kirinić u kolovozu 1919. premješten na grobno polje 85, uz obitelj.²⁶ Antun Juričić pokopan je na Mirogoju, grobnom polju 4a, gro-

²⁴ Prigodom ekshumacije s grobnog polja 50, 1941. godine, trinaest žrtava bilo je iskopano iz dvanaest grobnica. Grobnica 62., iz koje je premješteno tijelo Vjekoslava Kirinića više se nije koristila. DAZ, Hrvatska žena, dokument Gradskoga skupnoga groblja Mirogoj od 21. kolovoza 1941.

²⁵ Vladimir GEIGER, "Prosinjačke žrtve", *Hrvatski leksikon 2*, Zagreb 1997. Geiger uz poginulog sokolaša spominje i dvojicu poginulih mornara na strani Narodne straže. Taj je podatak vjerojatno preuzeo iz usmenog svjedočenja sokolaša Branka Kojića (R. HORVAT, n. dj., 54.-55.). Kojiću je taj podatak, navodno, prenio zapovjednik odreda Narodne straže, mornarički poručnik Dragutin Dolček. Sličan podatak naveden je i u: T. ZORKO, n. dj., 92. On se poziva na nepostojeći podatak u pogrešno datiranom članku *Obzora*. Međutim, optužnica protiv Jarouša i drugova spominje dvojicu poginulih pripadnika Straže, Tićka i Kovačića. Identičan podatak može se naći u: "Pogreb palog sokola Tićka", *Novo vrijeme* (Zagreb), 9. 12. 1918. U istom listu od 11. prosinca obavijest je o zalušnicama za Tićka i Kovačića. Trećeg poginulog pripadnika Narodne straže nema.

²⁶ DAZ, Hrvatska žena, dokument od 26. kolovoza 1941.

bnici 4, uz obitelj. Nedostaje mi podatak gdje je pokopan mladi, devetnaestogodišnji posjednik iz Bosanskog Petrovca, Sulejman Kulenović. Nema ga uz ostale ųrtve pokopane o gradskom trošku, nema ga na muslimanskom dijelu Mirogoja. Kako je uz sve ųrtve petoprosináčkog krvoprolića, pa čak i uz ranjene srbijanske vojnike Desimira Jankovića i Ljubisava Vučkovića kao mjesto prebivališta naveden Zagreb, ili njegova bliųa okolica, osim uz Kulenovića kojem je kao prebivalište naveden rodni Bosanski Petrovac, smatram da je Kulenović u Zagrebu bio privremeno, te da mu je truplo preneseno u rodno mjesto.

Društvo "Hrvatska ųena" 1932. godine pokrenulo je akciju za prijenos ostataka hrvatskih mućenika poginulih 5. prosinca, u zajedničku grobnicu. U prosincu 1941. preneseni su ostaci četrnaest ųrtava u zajedničku grobnicu na grobnom polju 91. Na dopisu Gradskog poglavarstva, broj 103.673-IV/1-7.1941, kojim se dopušta prijenos smrtnih ostataka, te na nadgrobnoj ploči grobnice, nedostaju imena sokolaša Marcela Tićka i Mije Kovačića, te Sulejmana Kulenovića i Vjekoslava Kirinića. Dok je posve jasno zašto nedostaju sokolaši, nije jasno zašto nedostaju Kulenović i Kirinić. Ako Kulenović i nije pokopan u Zagrebu, pa je pao u zaborav, Kirinić je osam mjeseci bio ukopan kraj ostalih ųrtava na grobnom polju 50, u grobnici broj 62. Ako je zaboravljen Kirinić zato što je premješten u obiteljsku grobnicu, kako to da Juričić nije, a nije bio ni dan ukopan kraj sudrugova na grobnom polju 50?

Zbog navedenih razloga smatram da ne moųe biti riječ o tome da su bilo Kulenović, bilo Kirinić poginuli na strani Narodne straųe. Tićak je posmrtno odlikovan, nad grobovima Tićka i Kovačića državni čelnici drųe govore, tisak obavještava javnost o misi zadušnici za dvojicu poginulih sokolaša, optuųnica i osuda Vojnog suda naglašavaju dvojicu poginulih pripadnika Narodne straųe. Kulenović se u zagrebačkom tisku spominje dvaput, oba puta kratko kao poginuli Ulenović. Kirinić niti jednom. U nedostatku izvora mogu samo smatrati da je riječ o nemaru u istraųivanju povijesnih događaja, nemaru koji je iz grobnice hrvatskih mućenika neopravdano izostavio dvije ųrtve jugoslavenskog terora.

SUMMARY

VICTIMS OF THE CLASH ON JELAČIĆ SQUARE ON
DECEMBER 5, 1918

Anarchy reigned in the Croatian lands at the end of the First World War. The Austro-Hungarian Empire was collapsing, its defeated army was withdrawing from the Italian and Salonika battlefields, Italian and Serbian army units advanced on its heels, both of which had territorial pretensions on Croatian lands. Abandoned army deserters were causing havoc to the government, while rural estates and cities were being systematically plundered. The dominant vein in Croatian politics at home and abroad was aimed at Yugoslav union. Nonetheless, there was much disagreement as to how to bring this program about. The dominant current, led by Serb politicians of the prewar Croat-Serb coalition demanded the rapid amalgamation of Slovenian and Croatian lands with the Kingdom of Serbia, while the opposition, which was led by Stjepan Radić, recommended caution and the preservation of national characteristics in the new unified country. Unification was carried out in accordance to the wishes of the former, but with the clash on Jelačić square on 5 December 1918, the political scene among Croats within the newly established conditions of Yugoslavia was totally polarized. Yugoslavia became a political fact which was beyond discussion; further debate was carried out only in terms of its internal organization. Under these rules of the game the opposition of Stjepan Radić became a symbol of national opposition. No less than eighteen people perished in the clash on Jelačić square on 5 December 1918. The only questionable victim was a Serbian soldier mentioned in one source, the report of the delegate of the Supreme Command of the Serbian Army to the executive of the National Council of Slovenes, Croats and Serbs, Dušan Simović, to his superiors. Considering the function of the author of this report, who had to be well aware of the condition of his soldiers and interested in their well-being, and considering to whom this report was sent, and the fact that the Supreme Command had to have accurate information, I hold this source to be first class. The problem is that this soldier is mentioned in no other source. I believe this to be due to political reasons, because they did not want to incite a national conflict. This mysterious soldier was either the nineteenth victim, or he was listed on hospital or cemetery records, and finally buried into a grave of Croatian martyrs as an unknown.

Key words: Victims, State of Slovenians, Croats and Serbs, Croat-Serbian Relations, 1918